

Το πείραμα της φυλακής στο πανεπιστήμιο Στάνφορντ, του καθηγητή Φίλιπ Ζιμπάρντο

Το πείραμα φυλάκισης του Στάνφορντ ήταν μια μελέτη που έλαβε χώρα το 1971 και αφορούσε τις ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει η μετατροπή ατόμων σε φυλακισμένους και δεσμοφύλακες.

Τον Αύγουστο του 1971, ο καθηγητής Ψυχολογίας του πανεπιστημίου Στάνφορντ, Φίλιπ Ζιμπάρντο (Philip Zimbardo), εμπνεόμενος κι από ανάλογο πείραμα του Στάνλεϊ Μίλγκραμ, δημοσίευσε αγγελία, με την οποία αναζητούσε εθελοντές για την διεξαγωγή ενός πειράματος προσομοίωσης φυλακής, προσφέροντας ως αμοιβή 15 δολάρια την ώρα και για διάστημα δύο εβδομάδων που θα διαρκούσε το πείραμα. Ο Ζιμπάρντο, με αφορμή διαδηλώσεις που γίνονταν τότε για τα πολιτικά δικαιώματα και για τον πόλεμο ενάντια στο Βιετνάμ, επιλέγει από ένα σύνολο 75 εθελοντών, 24 άτομα, που είχαν ως κοινό χαρακτηριστικό την φοιτητική ιδιότητα. Όπως είπε ο ίδιος ο Ζιμπάρντο, κατέληξε στην επιλογή φοιτητών, καθώς στο προσκήνιο των διαδηλώσεων της εποχής, οι φοιτητές εμφανίζονταν ως οι κύριοι πολέμιοι ενάντια στην εξουσία και την κατάχρησή της. Επιλέχτηκαν άτομα που θεωρήθηκαν ως πιο σταθερά και υγιή από ψυχολογική άποψη και κυρίως άτομα που ανήκαν επί το πλείστον στην λευκή φυλή και μεσαία κοινωνική τάξη.

Το πείραμα ξεκίνησε στις 14 Αυγούστου 1971. Οι εθελοντές αφού χωρίστηκαν τυχαία (με το στρίψιμο νομίσματος) σε φυλακισμένους και δεσμοφύλακες, οδηγήθηκαν σε μια υποτυπώδη φυλακή που δημιουργήθηκε σ' έναν υπόγειο χώρο τού πανεπιστημίου για τις ανάγκες τού πειράματος. Οι «φυλακισμένοι» οδηγήθηκαν σ' αυτόν τον χώρο με δεμένα τα μάτια, έτσι ώστε να μην έχουν αίσθηση του χώρου στον οποίον βρισκόταν, ενώ φόρεσαν ειδικά ρούχα που πάνω τους υπήρχε ένας αριθμός, αντί του ονόματός τους. Ο χώρος, επίσης, στερούνταν φυσικού φωτισμού, δημιουργώντας έτσι και την αίσθηση απώλειας του χρόνου .

Ο ίδιος ο Ζιμπάρντο, εκτός από τον ρόλο του επιβλέποντα του πειράματος, ανέλαβε και τον ρόλο τού «διευθυντή» της «φυλακής», δίνοντας οδηγίες και καθορίζοντας τα όρια μέσα στα οποία θα μπορούσαν να κινηθούν οι «δεσμοφύλακες», έχοντας ως σκοπό να δημιουργήσει συνθήκες που θα μπορούσαν

να οδηγήσουν στον αποπροσανατολισμό και την αποπροσωποποίηση των συμμετεχόντων εθελοντών. Οι «δεσμοφύλακες» ντύθηκαν με χακί στρατιωτικά ρούχα, εξοπλίστηκαν με γκλομπς, τα οποία όμως δεν είχαν δικαίωμα να χρησιμοποιήσουν εναντίον των «φυλακισμένων» (ήταν δηλαδή, απλά δηλωτικά εξουσίας, όπως και τα ρούχα, χωρίς κανένα δικαίωμα εξάσκησης βαριάς σωματικής βίας), ενώ υποχρεώθηκαν να φορέσουν γυαλιά ηλίου «καθρέφτες» (αντικατροπίζοντα), έτσι ώστε να μην υπάρχει απευθείας επαφή των ματιών μεταξύ αυτών και των «φυλακισμένων». Δημιουργήθηκε έτσι μια σχετικά απρόσωπη κατάσταση, που περιόριζε τον όποιο συναισθηματισμό, επιτρέποντας στους εξουσιάζοντες «δεσμοφύλακες», μια ελευθερία κινήσεων απαλλαγμένη από τέτοιου είδους αναστολές, μεταδίδοντας στους «φυλακισμένους» το αίσθημα του φόβου και την αντίληψη αυθαιρεσίας τής εξουσίας.

Ο Ζιμπάρντο αναγκάστηκε να διακόψει το πείραμα, μετά από έξι ημέρες, στις 20 Αυγούστου 1971, καθώς η κατάσταση άρχισε να ξεφεύγει από τον έλεγχο του και σ' αυτό έπαιξε ρόλο, όπως παραδέχτηκε κι ίδιος, το ότι ανέλαβε και τον ρόλο του «διευθυντή» τής «φυλακής» και κάπου ταυτίστηκε κι αυτός με τον συγκεκριμένο ρόλο. Ήδη μέχρι τότε, πέντε άτομα ζήτησαν ν' αποχωρήσουν απ' το πείραμα, καθώς δεν άντεχαν τις συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί. «Δεσμοφύλακες» και «φυλακισμένοι» ταυτίστηκαν με τους ρόλους τους, δημιουργώντας πειστικές καταστάσεις. Άλλοι «φυλακισμένοι» αποδέχτηκαν και υποτάχτηκαν στην εξουσία των «δεσμοφυλάκων» (μερικοί εκ των οποίων παρουσίασαν σαδιστικές τάσεις, χωρίς ωστόσο οι υπόλοιποι «καλοί» «δεσμοφύλακες» ν' αντιδρούν στις αυθαιρεσίες τους), ενώ άλλοι εξεγέρθηκαν.

Όλα ξεκίνησαν, όταν κάποιοι «φυλακισμένοι», άρχισαν να κοροϊδεύουν και να βρίζουν τους «δεσμοφύλακες». Τέθηκε έτσι, κατά κάποιον τρόπο, ένα «στοίχημα» που έπρεπε να το κερδίσουν οι μεν ή οι δεν. Οι αντιδραστικοί, υποβλήθηκαν από τους «δεσμοφύλακες» σε καψώνια κι εξευτελισμούς, ενώ οι πιο ζωηροί οδηγούνταν στην «τρύπα», έναν μικρό σκοτεινό θάλαμο που λειτουργούσε σαν απομόνωση. Η συνεκτικότητα και η αλληλεγγύη των «φυλακισμένων» υπονομεύτηκε και διασπάστηκε, έντεχνα κι επιτήδεια από τους «δεσμοφύλακες». Τα όρια προσομοίωσης και πραγματικότητας, άρχισαν να στενεύουν επικίνδυνα και κάποιοι «φυλακισμένοι» άρχισαν ν' αγγίζουν τις ψυχικές τους αντοχές και να καταρρέουν ψυχολογικά. Σ' αυτό το σημείο, ο Ζιμπάρντο, λαμβάνοντας υπόψιν και την γνώμη μιας συναδέλφου του (την οποία νυμφεύθηκε το επόμενο έτος), που θεώρησε τις συνθήκες τού πειράματος απάνθρωπες κι ανήθικες, αποφάσισε να

διακόψει το πείραμα.

Έκτοτε, το πείραμα αυτό έγινε αντικείμενο πολλών συζητήσεων και κριτικών, ενώ από πολλούς επιστήμονες θεωρήθηκε ως ανήθικο και αντιεπιστημονικό. Αξίζει να σημειωθεί, πως όταν έγινε γνωστή, το 2004, η ιστορία της απάνθρωπης φυλακής των Αμερικανών στο Αμπού Γκράιμπ του Ιράκ, πολλοί έφεραν στο μυαλό τους το συγκεκριμένο πείραμα. Ο δε Ζιμπάρντο, συμμετείχε στην υπερασπιστική ομάδα των δεσμοφυλάκων τού Αμπού Γκράιμπ, θέλοντας ν' αποδείξει ότι η δική τους αυθαιρεσία δεν ήταν αυτοδημιούργητη, αλλά βοηθούσε στην καλλιέργεια και ανάπτυξή της, το ανώτερο σύστημα εξουσίας και διοίκησης.

Το πείραμα του Ζιμπάρντο, ενέπνευσε τον κινηματογράφο και βάσει αυτού γυρίστηκαν κάποιες ταινίες, με πιο γνωστή την γερμανική παραγωγή τού 2001 «Das Experiment» (Το πείραμα).